

Podbořansko – zapomenutá periferie

Mikroregion Podbořansko je vnitrozemským regionem Česka. Nachází se v jihozápadním cípu Ústeckého kraje, při hranicích s krajem Karlovarským, Plzeňským a Středočeským, a je zázemím města Podbořany. V přesných hranicích budeme tento mikroregion chápat jako správní obvod obce s rozšířenou působností (dále ORP) Podbořany, fungující od 1. 1. 2003.

Svoji polohou představuje Podbořansko do slova učebnicový příklad tzv. *vnitřní periferie*, ačkoli slovní spojení „vnitřní periferie“ může znít jako protimluv. *Periferie* totiž často navozuje představu „čehosi na okraji“, a to v souvislosti s nejrozšířenější, geometrickou definicí periferie. Na celostátní úrovni se proto za periferní území Česka dlouho považovalo především (nebo i výhradně) pohraničí. Opustíme-li však úroveň státu a přesuneme se na úroveň krajů, zjistíme, že i každý kraj má své jádro (krajské město) a své „pohraničí“, tedy periferii. Když nakonec poskládáme z mozaiky krajů opět celou republiku, uvidíme, že další periferní území se nacházejí při krajských hranicích, tedy i „uvnitř“ státu, z čehož plyne výše zmiňované označení „vnitřní periferie“. Realita je pochopitelně složitější, neboť na vznik perifernosti nepůsobí výlučně jeden faktor (v tomto příkladu vzdálenost), nýbrž vzájemné kombinace nejrůznějších fyzicko-geografických, socioekonomických, kulturních a místně specifických faktorů. Dále záleží na výběru ukazatelů, podle nichž budeme perifernost území měřit. Přes všechny zmiňované výhrady, území, považovaná za hospodářsky slabá, dopravně hůře dostupná apod. leží velice často právě při krajských hranicích, především na hranicích Středočeského kraje. Jako první se tuto skutečnost pokusil dokázat – a také poprvé použil pojem „vnitřní periferie“ – J. Musil ve své práci z roku 1988. Na základě analýzy údajů za územní jednotky nižší než okresy vytvořil mapu *rozmístění tzv. periferních území v krajích ČSR* – viz obr. 1 a tab. 1.

Právě na této mapě je Podbořansko zařazeno do rozsáhlejší oblasti (na mapě má číslo 14), na niž téměř souvisle navazuje další oblast s podobnými charakteristikami (číslo 13). Že takto definovaná vnitřní periferie přetrvává ve více méně nezměněné podobě od 80. let 20. století dodnes, dokazuje rozvojová dokumentace pří-

*„Bud' pozdravena domovino sladká,
krajino krásná v české zemi.
Záříš do široka ozdobena
bohatými věnci klasů
a tam, kde se ti lesů nedostává
tam bohatýrsky ční tvoje chmelnice.“*

(K. W. Gawallowski, městská kronika Podbořan)

slušných krajů. Kraje tato území shodně označují za „zaostalá“, „problémová“ apod.

Podíváme-li se do minulosti, území Podbořanska v novodobé historii – na rozdíl od prehistorických a raně středověkých počátků – již nepatřilo k jádrovým oblastem Česka. Do nově vzniklého československého státu v roce 1918 vstupovalo jako monofunkční zemědělský region, zaměřený, především ve východní části, na pěstování chmele. Zemědělská výroba však byla méně produktivní než v sousedním Žatecku. Podbořansko se řadilo mezi okrajové zemědělské oblasti, průmyslová revoluce neměla – kromě výstavby lokální železnice, porcelánky a keramických závodů – na region výraznější dopad. Dále bylo charakteristické svojí polohou při česko-německé jazykové hranici. Nadpoloviční většina obyvatel mikroregionu se hlásila k německé národnosti, a proto byl i tento relativně vnitrozemský region chápán jako pohraniční území. To mělo také za následek, že po Mnichovu byl tehdejší okres Podbořany připojen k Říšské župě Sudety. Po skončení druhé světové války zde proběhl odsun německy mluvícího obyvatelstva. Vysídlení přibližně třetiny obyvatel se projevilo v radikální proměně sídelní struktury. Neatraktivita regionu – zemědělská monofunkčnost

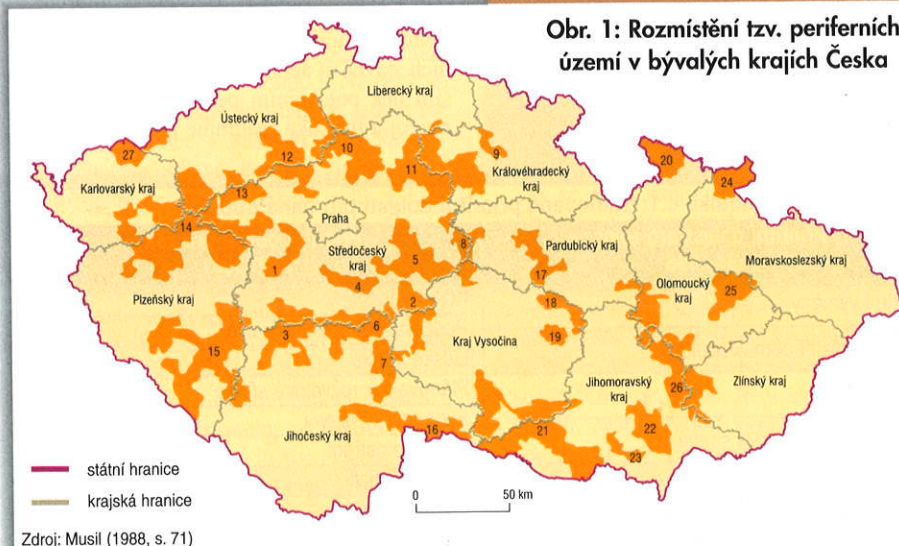
Foto: Šířem, 2004. Asi žádný návštěvník Prahy netuší, že dnes tolik populární spisovatel Franz Kafka pobýval také v Šířemí, vesnici na Podbořansku, kam jezdil na návštěvy za svou sestrou a inspiroval se zde i při psaní románu *Zámek*. Není trochu ostudné, že je šířemský kostel v dezolátním stavu, zatímco „Kafkova Praha“ září novotou?

Foto: Silvie Kuldová

Tab. 1: Přehled periferních území Česka

Číslo na mapě	Označení území
1	Chýňava–Karlštejn–Jince
2	Trhový Štěpánov–Košetice–Cerekv
3	Milín–Mirovice–Záhoří
4	Slapy–Neveklov–Postupice
5	Plaňany–Rataje–Červené Janovice
6	Petrovice–Opařany–Načeradec
7	Chýnov–Tučapy–Kardašova Řečice
8	Týnec nad Labem–Vrdu–Ronov
9	Mostek–Miletín–Dubenec
10	Všetaty–Liběchov–Ústěk
11	Brodce–Libáň–Kopidlno–Lhota pod Libčany
12	Brandýsek–Libochovice–Třebenice
13	Mšec–Kněžves–Hřivice
14	Křivoklát–Kožlany–Podbořany–Bochov
15	Spálené Poříčí–Švihov–Velhartice–Čestice
16	Ševětín–Stráž nad Nežárkou–Slavonice
17	Moravany–Luže–Dolní Újezd
18	Jimramov–Štěpánov
19	Bobrová–Strážek
20	Javorník–Vidnava
21	Stonařov–Vranov–Oslavany–Hrušovany nad Jevišovkou
22	Sokolnice–Kobylí–Bojanovice
23	Vranovice–Rakvice
24	Jindřichov–Osoblaha
25	Libava–Tršice
26	Městečko Trnávka–Drahany–Ivanovice na Hané–Polešovice
27	Pernink–Jáchymov–Vejprty

Zdroj: Musil (1988, s. 71)

Zdroj: Musil (1988, s. 71)

a absence výraznější industrializace – nelákala nové dosídlenec a perifernost území se tak zvyšovala. Nedostatečné dosídlení malých sídel ve spojení se socialistickým způsobem hospodaření a změnami vlastnických vztahů vedlo k jejich úpadku. V obcích tohoto mikroregionu docházelo k rušení základních oblužných zařízení, a tak obyvatelé odcházeli do větších středisek, často i mimo region. To následně opět zhoršovalo pozici malých sídel a vedlo k dalšímu uzavírání veřejných zařízení. Se ztrátou funkce okresního města v roce 1960 se zhoršila i situace samotných Podbořan. Přesto jsou Podbořany společně se sídlem Lubenec jediná dvě sídla v regionu, která měla podle sčítání obyvatelstva v roce 2001 více obyvatel než v roce 1930. Všechna ostatní sídla byla trvale depopulační a nikdy již nebyla plně dosídlena. K čemu až může v krajních případech dojít, ukazuje osud sídla Horní Záhoří. V roce 1930 zde žilo v 19 domech 94 obyvatel. Po odsunu Němců bylo v tomto sídle k roku 1950 sečteno 29 obyvatel. Tento počet nadále klesal, v roce 1991 činil pouze 2 obyvatel, v roce 2001 zde již nebyl ani jediný trvale žijící obyvatel a zůstaly stát pouze tři domy sloužící rekreaci.

K dalšímu prohlubování perifernosti dochází po roce 1989 v souvislosti s nízkou schopností Podbořanska zapojit se do ekonomických struktur. V regionu dochází k uzavírání zemědělských velkovýrob, což se projevilo v prudkém růstu míry nezaměstnanosti. Koncentrace nezaměstnaných a také starých osob na venkově oslabuje potenciál rozvoje regionu. Rozvoj ztěžuje i všeobecná kulturní degradace venkova: neupravenost veřejných prostranství ve vsích, množství chátrajících prázdných domů i nově opuštěných zemědělských objektů z období socialismu.

Přesto mnohé z těchto znaků perifernosti zůstávají dlouho nepovšimnuty a před člověkem, který mikroregion přímo nenavštívil, doslova „utajeny“. Toto zdánlivé „utajení“ měla na svě-

domí územněsprávní reforma z roku 1960, kdy byly vytvořeny nové, plošně rozsáhlé okresy, nerespektující dřívější hranice přirozených mikroregionů. Území historického Podbořanska bylo touto reformou rozděleno do několika okresů, největší část se stala součástí okresu Louny. Většina statistických údajů, na základě nichž by se dala perifernost analyzovat, byla publikována za celý okres Louny. Data byla tudíž zprůměrovaná, a tím silně zkreslená. Teprve se vznikem ORP se objevilo nemálo do té doby skrytých problémů, protože jsou náhle k dispozici některé statistické údaje za menší územní celky. Jak se takto může změnit obraz např. hustoty zalidnění, ukazují kartogramy publikované v Geografických rozhledech 2003–2004, roč. 13, č. 2. Teprve data za ORP ukazují, že lidnatost v mikroregionu klesá pod 50 obyvatel/km² a že je obdobná se situací v pohraničních okresech na jihu a na jihozápadě Čech. Nízká hustota zalidnění Podbořanska je podmíněna historicky, ačkoli k ní velkou měrou přispělo i vyhlášení mnoha obcí po II. sv. válce. Kárníková (1965) uvádí, že na rozdíl od ostatních úrodných zemědělských oblastí se již v 19. století chmelařské Žatecko a Podbořansko vyznačovalo menšími a vzájemně vzdálenými vesnicemi. Rozdrobenost sídelní sítě dnes naneštěstí značně ztěžuje rozvoj mikroregionu (obslužnost autobusovou dopravou apod.).

Nebezpečí výše zmíněné „skryté“ periferie je tedy značné. Neumožňuje včasné odhalení a možnost řešení problémů, případně i snahu jim předejít. Procházíte-li dnes územím Podbořanska, máte skutečně pocit, že jste se ocitli v jakémsi zapomenutém kraji. Právě to, že se takové území nachází ve vnitrozemí Česka, je ještě více zarážející.

Kolik domů se tu od vysídlení původního obyvatelstva ještě nedočkal nového (stálého) obyvatele! Mnohé z nich již nekonečně čekání nevydržely, postupně chátraly, až zcela zanikly. V havarijním stavu je i naprostá většina sakrálních staveb v regionu. Nejde jen o drobné

kapličky a boží muka v krajině, daleko děsivější je pohled na zdevastované svatostánky na návších přímo uprostřed vesnic (viz foto). Jejich současná podoba je výsledkem negativního postoje komunistického režimu k sakrálním stavbám, ale také nezájmu poválečných dosídlenců o okolí bydliště a údržbu čehokoli dříve německého. Obdobně utrpěly i staré náhrobky na hřbitovech, jelikož s odchodem velké části původního obyvatelstva většinou není, kdo by se staral o hroby předků. Pozoruhodné je, jak se i na místech posledního odpočinku projevuje rok 1945. Téměř na každém hřbitově na Podbořansku stojí staré zanedbané náhrobky s německými jmény a daty úmrtí do roku 1945 a v protikladu k nim novější a udržovanější hroby s českými jmény zemřelých po roce 1945. Bezpochyby největší raritou a svědectvím své doby je však pomník stojící na návsi v Soběchlebech. Stále ještě pod československým státním znakem z období socialismu najdeme poněkud nacionalisticky laděný nápis: „1945 na paměť vrácení české půdy do českých rukou“.

Jestliže z mnohých historických budov toho už příliš nezbyvá, vidíme zato na Podbořansku doslova „skanzen socialistických zemědělských výroby“. Nevyužívané zemědělské objekty najdeme přímo v obcích i v otevřené krajině. Tyto komplexy nejenže působí neesteticky, ale zároveň jsou svědectvím toho jak bylo v nedávné minulosti výrazně narušeno životní prostředí nadměrnou koncentrací v nich ustájených hospodářských zvířat, špatně uskladněných odpadů, hnojiv apod.

S takovými, ale i dalšími problémy se potýká současné Podbořansko. Zatím se stále snaží obtíže řešit. Situaci poněkud ztěžuje postoj Ústeckého kraje k mikroregionu. Poněvadž Ústecký kraj sám o sobě je problémový region, považuje za více problémová území jiného typu než je Podbořansko, např. strukturálně postižené oblasti Severočeské hnědouhelné pánve. Tam také směřuje případná finanční i jiná podpora. Kromě omezených finančních prostředků jednotlivých obcí na Podbořansku se jeví určitou překážkou rozvoje i lhostejnost místních obyvatel vůči dění v regionu. Pokud oni sami nebudou mít zájem přetvářet prostředí, ve kterém žijí, pak se jakákoli pomoc mine účinkem.

Silvie Kuldová, studentka sociální geografie PřF UK v Praze

Použitá literatura:

- HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. (2002): Zrod velkoměsta, Urbanizace českých zemí a Evropa. Paseka, Praha a Litomyšl, 351 s.
JELEČEK, L. (2000): Územněsprávní reformy v Česku v letech 1848–2000. Geografické rozhledy, 9, č. 5, s. 136–137.
KÁRNÍKOVÁ, L. (1965): Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914. ČSAV, Praha, 401 s.
MUSIL, J. (1998): Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení. Územní plánování a urbanismus, XV, s. 67–72.
SMETANA, J. (2001): Podbořany, dějiny města a okolních obcí. Město Podbořany Česká republika, 378 s.